

i Sławomira Leitgebera z Archiwum PAN w Poznaniu. Krajkowski pokazał też przykłady ciekawych dokumentów rodzinnych będących w posiadaniu członków Towarzystwa.

W trakcie konferencji trwały również dyskusje, w których podkreślano wartość archiwów rodzinnych dla badań nie tylko genealogicznych. Podnoszono poza tym problem braku rejestru narodowego zasobu archiwalnego, co tak naprawdę uniemożliwia jakikolwiek realny nadzór nad nim. Wyrażono opinię, że prywatni właściciele jako wytwórcy dokumentacji o trwałej wartości powinni ją chronić, gdyż własność prywatna nie przekreśla obowiązków wobec społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa narodowego.

Prof. Strykowski, podsumowując konferencję, zauważył, że tematyka archiwów prywatnych i rodzinnych wpisuje się w serię poprzednich konferencji archiwalnych organizowanych na UAM, poświęconych dokumentacji masowej i nowym funkcjom archiwów, pokazując też relacje archiwów z użytkownikami.

Hanna Staszewska (Poznań)

Konferencja naukowa *Conjux, mater, filia, soror propinqua, civis...* Kobieta na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim

23-24 października 2014 r. we Wschowie i Lesznie odbyła się kolejna, siódma już konferencja naukowa poświęcona kulturowemu dziedzictwu historycznej ziemi wschowskiej. Obszar ten, dziś podzielony pomiędzy dwa województwa, był najmniejszą jednostką terytorialną w Wielkopolsce w czasach I Rzeczypospolitej. Najmniejszą, ale też bardzo różnorodną, o skomplikowanej historii i tożsamości, mającej swe źródło m.in. w bliskości granicy, z wszystkimi tego konsekwencjami: intensywną wymianą gospodarczą, przepływem prądów, idei i mód, osadnictwem religijnych uchodźców z księstw Rzeszy. Z tych m.in. powodów ziemia wschowska była tygłem narodowości, religii, języków, kultur. Bogactwo przejawów życia duchowego i materialnego powoduje zatem, że kolejne konferencje o dziedzictwie tego obszaru mają charakter interdyscyplinarny, oddający różnorodność form aktywności zamieszkującej pogranicze ludności.

Obrady zorganizowali: Stowarzyszenie Czas A.R.T. ze Wschowy – pomysłodawca i główny organizator, Muzeum Okręgowe w Lesznie i po raz pierwszy Muzeum Ziemi Wschowskiej. Konferencja odbyła się dzięki finansowemu

wspieraniu władz samorządowych obydwu miast oraz powiatu wschowskiego, które corocznie ponoszą znaczną część kosztów organizacyjnych.

Ubiegłoroczne obrady poświęcone zostały kobietom – mieszkankom ziemi wschowskiej i obszarów z nią graniczących, żyjącym przed 1945 r. Kobiety stanowią około połowy ludzkości, jednakże nasza wiedza o nich jest fragmentaryczna, wybiórcza i bardzo skromna. Z otchłani wieków przetrwały imiona postaci mitycznych, żywoty świętych i nielicznych władczyń. Prawda historyczna o wielu z nich miesza się z legendami, domysłami i fikcją. O większości kobiet nie wiemy nic – były matkami, żonami, nie pełniły eksponowanych funkcji, działały niejako „na zapleczu” ważnych i wielkich wydarzeń, wychowywały władców i poddanych, zarządzały domowym gospodarstwem, strzegły ciepła domowych ognisk... Nie inaczej było na ziemiach polskich, w Wielkopolsce, na Śląsku, na ziemi wschowskiej. Dlatego też konferencja miała za zadanie wzbogacić wiedzę historyczną poprzez czytanie dziejów z perspektywy kobiecej.

W konferencji wzięło udział 37 badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki i instytucje: prelegentami byli w przewadze historycy, historycy sztuki i literaturoznawcy, ale również teolog, bibliotekoznawca i konserwator dzieł sztuki, wywodzący się ze środowisk uniwersyteckich i akademickich, muzealnych i archiwalnych oraz regionalistów.

Obrady zgrupowano w dziesięciu tematycznych sesjach. Pierwsza miała charakter ogólny. W problematykę badań nad kobietami wprowadził referat prof. dr. hab. Krzysztofa Gładkowskiego (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) *Antropologia kobiety*, w którym nakreślono krótką historię tej subdyscypliny i główne obszary badawcze. Emilia Kostka z Uniwersytetu Zielonogórskiego zaprezentowała żeńskie bóstwa z czasów pogańskich, także słowiańskie (*Pozycja żeńskich bóstw w panteonie pogańskich mitologii Europy*), natomiast dr Justyna Żychlińska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) na podstawie wyników badań archeologicznych podjęła próbę naszkicowania modelowego portretu żyjącej na ziemi wschowskiej kobiety (*Kobieta na ziemi wschowskiej – portret archeologiczny*). Z kolei Agnieszka Łachowska (Uniwersytet Zielonogórski) przedstawiła wyniki swych porównawczych badań etnologicznych dotyczących strojów noszonych przez wiejskie kobiety na obszarze pogranicza Wielkopolski, Śląska i Łużyc (*Wizerunek kobiety odświętnej pogranicza wielkopolsko-śląsko-łużyckiego w świetle wiejskich strojów ludowych od XIX wieku do 1945 roku*). Następny blok referatów dotyczył reprezentantek rodów panujących. Marcin A. Klemenski (Uniwersytet Jagielloński) przybliżył postać mało znanej księżniczki żagańskiej Jadwigi, kojarzonej jedynie z racji ślubu z Kazimierzem Wielkim, który odbył się we Wschowie (*Jadwiga, księżniczka żagańska, królowa polska i księżniczka legnicka. Słów parę o królewskim mariażu Kazimierza Wielkiego we Wschowie w 1365 roku*). Prof. dr hab. Joanna Partyka (IBL PAN) skonfrontowała fakty historyczne z utrwalonymi w dziewiętnastowiecznym piśmiennictwie legendami, jakimi obrosła postać śląskiej księż-

nej Doroty Sybilli („*Die liebe Dorel*”. *Dorota Sybilla, księżna na Brzegu i Legnicy i jej polska legenda*). Dr Agnieszka Jakuboszczak (UAM) ukazała kulisy ślubu Marii Leszczyńskiej z królem Francji Ludwikiem XVI, opierając swój wywód o francuskie dokumenty i okolicznościową literaturę, często bezlitosną dla córki króla-wygnańca (*Aby zostać matką królów. Wizerunek Marii Leszczyńskiej w jej dokumentach ślubnych*). W następnej sesji przedstawione zostały postaci kobiet, które wybrały życie konsekrowane, oraz ich działalność na rzecz Kościoła i wiernych. Joanna Kasprowicz (Uniwersytet Zielonogórski) przedstawiła dwie księżne, które ufundowały klasztory klarysek w Wielkopolsce i na Śląsku: błogosławioną Jolantę – żonę Bolesława Pobożnego, i Annę – żonę Henryka Pobożnego (*Błogosławiona Jolenta i księżna Anna – fundatorki klasztorów klarysek w Wielkopolsce i na Śląsku*). Wątek ten kontynuowała dr Anna Sutowicz (Wrocław). Omówiła ona problem funkcjonowania żeńskiej wspólnoty klarysek we Wrocławiu w zderzeniu z silniejszym klasztorem franciszkańskim i władzami miejskimi w dobie przemian religijnych na przełomie XV i XVI w. (*Dzieje pewnego konfliktu. Klaryski wrocławskie w obronie swojej tożsamości religijnej na przełomie epok*). Dr Alojzy Pańczak OFM przedstawił losy wschowskich bernardynek, które działały we Wschowie w czasie, gdy luteranizm zdobywał w mieście coraz liczniejszych zwolenników (*Bernardynki we Wschowie 1505-1592*). Na zakończenie tej sesji Jolanta Pawłowska (Wschowa) opowiedziała o siostrze elżbietance, która pamiętana jest nadal przez starsze pokolenie wschowian. Iwona Maria Anna Król zaskarbiła sobie dobrą pamięć i wdzięczność mieszkańców Wschowy, lecząc ich i pielęgnując w ostatnich latach II wojny światowej i oraz ratując przez zniszczeniem kościoła parafialny (*Bohaterka w habicie elżbietańskim. Iwona Maria Anna Król CSSE*). Obrady popołudniowe zdominowały wystąpienia odnoszące się do wizerunku kobiet utrwalonego w zabytkach sztuk plastycznych i literaturze. Liczne z nich to obiekty funeralne, będące dowodem kruchości kobiecych żywotów, zwłaszcza w okresie okołoporodowym. Justyna Bąk (Uniwersytet Wrocławski) w referacie *Pomiędzy grzechem a pięknem. Kobieta i melancholia w kulturze staropolskiej na podstawie źródeł z terenów Wielkopolski* ukazała literacki obraz cierpienia kobiet po stracie dziecka, męża, rodziców. Inną perspektywę wyrażenia intymnych częstokroć uczuć przyjęła Anna Kulińska (Leszno), analizując treści zawarte w zachowanych portretach trumiennych i płytach epitafijnych, dokumentujących losy kobiet z rodziny Szlichtyngów (*Pamiętka wieczna nigdy nie ustaje... Refleksje nad losem kobiet z rodziny Szlichtyngów na podstawie związanych z nimi atrefaktów z XVII i XVIII wieku*). Dr Katarzyna Sanocka-Tureczek (Muzeum Lubuskie im. Jana Dekereta w Gorzowie) potraktowała kobiece płyty nagrobne, znajdujące się na Staromiejskim Cmentarzu Ewangelickim we Wschowie, jako materiał do analiz ilościowych i jakościowych życia kobiet – reprezentantek elit siedemnasto- i osiemnastowiecznej Wschowy (*Kobięca codzienność na przykładzie płyt nagrobnych z lapidarium we Wschowie*). Marta Małkus (Muzeum Ziemi Wschowskiej) podjęła się niełatwego zadania skon-

struowania portretu młodej, osiemnastoletniej dziewczyny, córki wschowskiego patrycjusza. Pozwoliła na to bogata twórczość okolicznościowa, dzięki której po przedwczesnej śmierci panny powstały teksty upamiętniające jej krótki żywot – w tym również biografia oraz pomnik postawiony na jej grobie przez zbolełego ojca (*Anna Susanna Teschner (1709-1728) – portret zapisany w kamieniu i na papierze*). Zaskakującą biografiją przybliżył Paweł Łachowski (Uniwersytet Zielonogórski) w referacie *Z prowincji do stolicy. Droga rozwoju poetki Anny Louisy Karsch*. Bohaterka jego wystąpienia – prosta kobieta spod Świebodzina, mimo przeciwności losu (mąż alkoholik, bieda, niezrozumienie) z wielką determinacją zrealizowała swe marzenie, by być poetką. Jej upór i konsekwencja oraz średnich lotów talent zostały wynagrodzone przez samego Fryderyka Wielkiego. Ostatnią sesję wypełniły odczyty literaturoznawców, którzy dokonali analiz tekstów poetyckich i prozatorskich dedykowanych kobietom lub ich dotyczących. Prof. dr hab. Jacek Wójcicki (IBL PAN) przedstawił *Świat kobiety w domowej i rodzinnej poezji okolicznościowej hrabiego Rafała Gurowskiego*. Dr Małgorzata Mieszek (Uniwersytet Łódzki) przybliżyła literacki wizerunek kobiet z rodziny Radomickich, uwieczniony przez autorów jezuitów (*Reprezentantki rodziny Radomickich w twórczości literackiej jezuitów*). Dr hab. Michał Kuran (Uniwersytet Łódzki) przedstawił teksty towarzyszące małżeństwu, ślubom wieczystym i zgonom szlachcianek z obszaru ziemi wschowskiej (*Obraz kobiety z kręgu ziemi wschowskiej w literaturze okolicznościowej XVII i XVIII wieku (małżeństwo, zakon, pogrzeb) – wybrane przykłady*).

Drugi, leszczyński dzień obrad rozpoczęło wystąpienie prof. dr hab. Andrzeja Klondera (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) *Dialogi kobiet i o kobietach. Stereotypy i realia w pomocach do nauki języków polskiego i niemieckiego w XVI-XVII wieku*. Badacz wykorzystał cenne źródło, jakim są podręczniki – rozmówki językowe, by przyjrzeć się tym sytuacjom codziennego życia, które odbywają się w kuchni, na targu, przy sprzątanii, szyć, i są udziałem także – pomijanych zazwyczaj – służby domowej, czeladzi, kucharek. Pozostałe wystąpienia w tej sesji przygotowali pracownicy Muzeum Okręgowego w Lesznie. Anna Ciesielska przedstawiła koncepcję edukacji przedszkolnej lansowanej już w pierwszej połowie XVII w. przez Jana Amosa Komeńskiego i zawartej w wydanej po raz pierwszy w Lesznie w 1633 r. *Pampedii (Matka – rodzicielka, opiekunka, nauczycielka. Jana Amosa Komeńskiego myśl o roli kobiety w wychowaniu dziecka)*. Dr Kamila Szymańska w referacie *W pułapce stereotypu i realiach prawdziwego życia. Kobiety w protestanckich miastach na pograniczu wielkopolsko-śląskim w XVII i XVIII wieku* podjęła problem tendencyjności życiorysów dołączanych do kazań żałobnych, które kreowały niepełny, idealny wzór pobożnej, skromnej i pracowitej kobiety. Z jeszcze większym problemem niedostatku wiarygodnych informacji o życiu kobiet zmagął się Jakub Piwoński. O losach nielicznych kobiet żydowskich z Leszna, funkcjonujących w cieniu męża i synagogi, uzyskał wiadomo-

ści m.in. z cennych pamiętników z początku XX w. i dokumentów ślubnych. Druga w tym dniu sesja poświęcona była arystokratkom. Dr Michał Janeczek (PWSZ im. J.A. Komeńskiego w Lesznie) zanalizował poetycki zapis przyjaźni dwu kobiet: Magdaleny Łuby i Katarzyny Małachowskiej, uwieczniony przez „wierszopisa winszującego” Marcina Molskiego (*Literacki wizerunek zmarłej Magdaleny z Brzechwów Łuby w wierszu Marcina Molskiego*). Dr Kamila Kłudkiewicz (UAM) naszkicowała odmienne losy czterech hrabin Mielżyńskich mieszkających w Pawłowicach od XVIII w. po wybuch II wojny światowej (*Mieszkancki pawłowickiego pałacu. Szkic o hrabinach Mielżyńskich*). Anna Polak (Uniwersytet Zielonogórski) zarysowała życiorys i działalność Marii Doroty de Castellane, żony Antoniego Radziwiłła, która swe małżeńskie życie związała z pałacem w Klenicy (*Maria Dorota de Castellane – niezwykła osobistość Żagania i Klenicy*).

Następna sesja poświęcona została kobietom, które funkcjonowały na marginesie społecznym lub dokonały czynów przestępczych. Rozpoczęło ją wystąpienie dr. Mariusza Pawelca (Opole) *Aktorki nieprovincjonalne. Kariery sceniczne kobiet z południowej Wielkopolski w XVIII-XIX wieku na wybranych przykładach* (Anna Zofia ze Wschowy, Barbara Sierakowska, Antonina Hoffmann), dotyczące trzech aktorek pochodzących ze Wschowy, Trzebin i Sierakowa koło Kościana. Jakkolwiek żadna z tych kobiet nie wiodła życia przestępczego, a cieszyły się sławą i popularnością, trzeba pamiętać, że początki tej profesji w kobiecym wydaniu miały bardzo negatywne konotacje. Dr Jolanta Skierska (Uniwersytet Zielonogórski) zwróciła uwagę na problem prostytucji wśród kobiet i napiętnowanie niezamężnych matek i ich dzieci. Temat omówiła w oparciu o zapisy w księgach metrykalnych parafii zielonogórskich w XVII i XVIII stuleciu (*Kobiety lekkich obyczajów i matki nieślubnych dzieci w Zielonej Górze na przełomie XVII i XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych*). „Prawdziwych” przestępstw dotyczyły wystąpienia dr. Pawła Klinta (Uniwersytet Wrocławski) – *Mężobójstwo w Dębowej Łęce – nierozstrzygnięta sprawa Przybyszewskich z 1666 roku*, i Jarosława Pietrzaka (Uniwersytet Łódzki) – *Zbrodnia to niestychana, Pani zabiła Pana. Sprawa Marianny z ks. Sapiehów Dąbskiej o mężobójstwo – studium przypadku*. Kolejne referaty koncentrowały się zasadniczo wokół świata pięknych przedmiotów, pieniędzy i ich braku oraz pozycji kobiety – właścicielki, posiadaczki, dłużniczki. Prelegenci przygotowali swe referaty w oparciu o analizę ksiąg grodzkich, miejskich, inwentarzy mienia i testamentów. Dr Witold Brzeziński (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) w wystąpieniu *Szlachcianka na ziemi wschowskiej czasów przełomu XV i XVI wieku (w świetle pierwszej księgi grodzkiej wschowskiej)* – zagadnienia genealogiczne i społeczne podjął się próby odtworzenia dziejów życia kobiet występujących na kartach dokumentów prawnych i urzędowych. Dr Magdalena Wilczek-Karczewska (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) odmalowała mało optymistyczny obraz kobiet zaciągających długi, balansujących na granicy wypłacalności i nierzadko przekazujących w spadku nieuregulowane

zobowiązania (*Długi i wierzytelności szlachcianek wielkopolskich w XVII wieku w świetle testamentów*). Dr Anetta Głowacka-Penczyńska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) na podstawie spisów mienia opowiedziała o cennych przedmiotach, będących w posiadaniu mieszkanek m.in. Gostynia, Wolsztyna, Kobylina (*Kosztowności kobiece mieszkanek małych miast wielkopolskich w drugiej połowie XVI i XVII wieku*). Jej wystąpienie uzupełnił referat Małgorzaty Gniazdowskiej (Muzeum Okręgowe w Lesznie) *Majątek po kilku zmarłych mieszkankach osiemnastowiecznego Leszna w świetle inwentarzy pośmiertnych*. Prelegentka przedstawiła schedę po kobietach wywodzących się zarówno z patrycjatu, jak i skromnych wdów po rzemieślnikach. Konferencję zakończyły trzy prelekcje odnoszące się do historii niedawnej, bo sięgającej międzywojnia. Natalia Gorzkiewicz i Danuta Nowak (Uniwersytet Zielonogórski) przedstawiły trudną drogę kobiet do świata polityki, akcentując aktywność Wielkopolanek (*Kobiety w świetle polityki w okresie międzywojennym*). Ostatnie dwa wystąpienia wywołały żywe reakcje, bo odnosiły się do działalności kobiet znanych w Lesznie i Wschowie: Anny Lassocińskiej (Barbara Ratajewska z Archiwum Państwowego w Lesznie, *Anna Lassocińska i jej działalność patriotyczna na przełomie 1918 i 1919 roku*) i członkiń leszczyńskiego „Sokoła” (Ewa Szymańska, *Kobiety z Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Lesznie w okresie międzywojennym*).

Program obrad był niezwykle napięty i – jak należało się spodziewać – nie wyczerpał tematu, a wręcz przeciwnie, wywołał niedosyt i potrzebę kontynuowania badań, uwzględniających kobiecy aspekt historii. Sprawdziła się zastosowana przez organizatorów – pozornie dyskusyjna – formuła wyjścia poza ściśle wyznaczony obszar ziemi wschowskiej i traktowanie pogranicza jako szerokiego obszaru po obydwu stronach rubieży. Zasadność tej decyzji potwierdziły wystąpienia dotyczące kobiet żyjących po śląskiej stronie granicy, związanych w rozmaity sposób z Wielkopolską.

Wieczorem pierwszego dnia obrad miała miejsce promocja książki z konferencji z roku 2012 pt. *Rycerze – szlachta – ziemianie. Szlachetnie urodzeni na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*. Organizatorzy zeszłorocznych obrad zapowiadają, że w roku 2015 ukaże się recenzowany tom z tekstami prezentowanych wystąpień.

Kamila Szymańska (Muzeum Okręgowe w Lesznie)